

Stockholms innerstadskolonier – ett riksintresse i tiden?

Topsy Bondeson

Koloniträdgård = en ”söt”, småskalig, ofta rödmålad bebyggelse klängande bland rosor och krusbärsbuskar uppför bergsslutningarna på Söder. Kolonisten fördriver sin tid mellan sådd och skörd med att påta i sin täppa mestadels drickande kaffe och nubbe, ätande kakor, sill och kräftor i glatt umgänge med släkt och vänner. Är detta verkligheten eller en allmänt råddande fördom om livet i våra innerstadskolonier? Det är i alla fall en starkt och djupt rotad uppfattning. Likaså anses kolonisten numera tillhöra de rika och välutbildade i samhället.

Emellertid har innerstadskolonierna nu blivit riksintressen med följande motivering:

Koloniområdena vittnar om myndigheternas ambition i början av 1900-talet att för mindre bemedlade stadsinvånare möjliggöra trädgårds- och husbehovsodling på egen täppa.

Ett riksintresse för kulturminnesvården är enligt naturresurslagen ett område som skall skyddas och det betyder att exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön endast kan komma till stånd om det kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar kulturvärdena.

Tanken att anlägga koloniområden i Stockholm började växa fram kring sekelskiftet. I början av 1900-talet hade industrialismen, som kom sent till Sverige, slagit igenom och arbetarna i huvudstaden, ofta inflyttade från landet, var många. Arbetstiden var lång, upp till 12 timmar per dag, och sjukdomar som ”Den vita döden” (tuberkulos) och polio krävde dubbelt så många dödsoffer i hyreskasernerna som i de borgerliga stadsdelarna. Orsaken till detta var naturligtvis

de usla levnadsförhållandena med trångboddhet och undermålig kost.

Den ivrigaste förespråkaren för anläggandet av koloniområden i Stockholm var Anna Lindhagen och hon fick sin känslomässiga ”kick” i Köpenhamn 1903:

En våg av stark glädje sköljde upp i mig. Trädgårdsstads-idén hade ju visserligen redan slagit igenom överallt, men det förhindrade icke att hyreskasärninnevärdarna alltid skulle vara utan jord. Men här löstes ännu en bit av städernas jordbruksfråga. Jag gav mig naturligtvis ett heligt löfte den sommardagen i Köpenhamn att arbeta för koloniträdgårdar i Stockholm.

Anna Lindhagen for hem och lyckades redan 1905 ordna jord till kolonister på Norra Djurgården (Söderbrunn) och Stadshagen. Hon bildade 1906 ”Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm” i akt och mening att kunna hyra mark till anläggande av koloniträdgårdar. Bland bildarna märks en annan ivrig förespråkare för koloniträdgårdar, nämligen Anna Åbergsson.

Anna Lindhagen åkte runt i Stockholm och sökte mark för att anlägga koloniträdgårdar, hon fann Eriksdalslunden, vars läge hon beskrev som ”underbart”. 1906 när markanskaffningen var klar annonserades om utdelning av lotter i Eriksdalslunden och massor av folk kom. Vad var det då för samhällsklasser som så aktivt sökte en jordbit att odla på?

I en skrift från koloniföreningen Stora Hornsberg ser man att yrkesfördelningen bland medlemmarna för år 1904 var 60% arbetare och 40% hantverkare.

De arbetare som köade för en kolonitäppa var välbeställda; de allra fattigaste, de som levde i ett rum och kök och hyrde ut rummet orkade varken ekonomiskt eller psykiskt att ta sig ut till jordlotsutdelningarna och de rika var inte intresserade.

Att skaffa sig en kolonitäppa omkring 1910 kostade med arrende, vattenavgift, driftskostnader och stuga cirka 300 kronor; en arbetare tjänade ungefär 800 kronor per år. En liter mjölk kostade 14 öre, ett kilo smör 2 kronor och 5 öre, ett kilo sidfläsk 1 krona och 18 öre.

1910-talet var ett hårt decennium att leva i med bostadsbrist, akut hungersnöd då många svalt ihjäl, världskrig och ransonering av livsmedel. I februari 1917 sänktes brödransonen till 200 gram per person

Vårarbete 1925 på Enskede koloniområde. Foto i SSM.

och dag (en limpskiva väger 50 gram). Detta år förekom demonstrationer, butiksplundringar och hungerkravaller då fattigt folk på goda grunder misstänkte att "gulascher" skodde sig på livsmedelskrisen och gömde undan mat.

I denna kristid fick "Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm" under Annorna Lindhagen och Åbergsson mark av myndigheterna för att anlägga koloniträdgårdar och så kallade "potatisland" delades ut. Även parkerna uppläts för potatisodling.

Många nyblivna kolonister hade ingen erfarenhet av odling, därför anställdes 1916 en trädgårdskon-sulent som skulle hjälpa dem med "undervisning om

trädgårdsskötsel, konservering och tillagning av trädgårdssalster". Blommor och gräsmattor ansågs ej tillräckligt nyttiga att odla. Att det var ekonomiskt lyckat att låta folk odla sin egen potatis visar siffrorna 1917 då skörden var 870 000 kilo potatis.

Många av de koloniträdgårdar som anlades under kristiden fortsatte att odlas och där bildade man egna föreningar medan "potatislanden" oftast försvann när bättre tider kom vid första världskrigets slut.

Anna Lindhagen och Anna Åbergsson arbetade helt ideellt i "Föreningen Koloniträdgårdar i Stockholm" fram till 1921 då Stockholm stad övertog verksamheten. Detta visade sig vara mindre lyckosamt för kolonisterna.

Stockholm expanderade och behövde mark för bostäder och industrier. Den jordareal som under de två första årtiondena av 1900-talet ansetts vara utmärker och lämpliga för anläggande av kolonilotter blev nu på 20-talet intressant för stadsplanerarna. Följande decennier blev en osäker tid för stockholmskolonisterna. Många koloniträdgårdsområden fick lämna plats för bostadsbebyggelse och vägar. Av Stadshagens stora koloniområden finns nu bara minnet kvar i kvartersnamn som Lyckan, Paradiset och Glädjen.

De ettåriga arrendekontrakten med Stockholm stad bidrog naturligtvis till att det var lätt att lägga ned koloniområden. Kolonisterna var inte heller benägna att investera i förbättringar på stuga och lott på grund av ettårskontrakten. Så i många områden såg det verkligen risigt ut, vilket i sin tur gjorde det lättare att expropriera "kolonislummen". Långt fram på 60-talet ansågs det inte heller "fint" att ha kolonistuga. Det var ett tecken på fattigdom ansåg den sommarstugebyggande stockholmsbefolkningen. Under bostadsbristens dagar på 50-talet hyrdes kolonistugor ut som bostäder varvid tragedier med ihjälfrusna människor förekom.

Men, och det är naturligtvis viktigt att poängtera, de flesta kolonister skötte sina trädgårdar och pyntade sina stugor till stor fröjd för dem själva och andra.

I mitten av 1960-talet samlades kolonisterna och utgjöt sin ilska över myndigheternas ointresse. På ett

Vårarbete 1990. Barbara Süssman i färd med vårbruket. Södra Årstalunden. Foto Topsy Bondeson/SSM.

möte i Medborgarhuset 1966, där hundratals arga kolonister inte ens fick plats, antogs ett enhälligt uttalande om att innerstadskolonierna skulle bevaras och att sanering och renovering skulle ske. En meningslös och tragisk händelse som säkerligen påskyndade protesten och uttalandet var nedläggningen 1965 av koloniområdet Dalen i Enskede som blev mycket omskrivet i pressen.

Kolonisternas uttalande från detta möte resulterade i en utredning som 1969 fick stadsfullmäktige att besluta om renovering och sanering av innerstadskolonierna. I sista stycket av utlåtandet skriver man:

De äldsta innerstadskolonierna är nu 60 år gamla och de börjar få ett kulturhistoriskt värde som en påminnelse om de första odlarnas aktningstvårda bemödanden att skapa dessa oaser i storstaden.

Fortfarande in på 70-talet var inte kolonisternas gamla önskemål om 25 års arrendekontrakt uppfyllt. Kontrakt på fem år skrevs, men vanligast var ännu ett-årskontrakten. Men allteftersom koloniområdena stadsplanerades, oftast som parkmark, upprättades 25 års arrendekontrakt och därmed skulle kolonistens tillvaro vara tryggad kan man tro. Trots detta hotar faror fortfarande och nagningar av koloniområdena pågår ständigt. Sex lotter i Eriksdalslunden hotas nu av ett husbygge vid Ringvägen, Föreningen Tanto Mindre följer med oro remissarbetet med Tredje spåret. Om det inte byggs i en tunnel innebär det att ett antal lotter försvinner. 1988 fick kolonisterna i Södra Årstalunden en chock då det i ett bygg-

planeringsprogram föreslogs att bygga ett skivhus längs Sachsgatan.

Det finns säkerligen inte många medborgare som är så omgärdade av restriktioner och regler som kolonisterna. De flesta av dessa regler fastställdes redan av Anna Lindhagen; det är regler som bestämmer kolonistugans (eller lusthuset som den kallades allra först) storlek och utseende, lottens växtlighet och kolonistens beteende. Det krävdes då som nu byggnadslov; försäljning fick inte äga rum till högre pris än värderingsnämnden bestämt; inga lösa hundar fick förekomma, häckarna ej bli för höga etc.

Man kan se alla dessa regler som ett onödigt förmyndarskap men det har ändå bidragit till att vi idag har de koloniområden vi har. Det finns bland innerstadens kolonier (utom Barnängen) inte en stuga som är den andra lik. Inom ramen för de hårda reglerna har kolonisterna i alla tider skapat i sin egen individuella stil. Det ger en upplevelse även för de människor som passerar genom koloniområdena.

På 60-talet uppskattades emellertid inte variationsrikedomen lika mycket som idag. En landskapsarkitekt fick uppdraget att "ordna upp" i Södra Årstalundens täppor. Varje gång en kolonist gjorde sig av med sin lott skulle stugan flyttas och byggas om så att slut hela området skulle få likadana stugor och rätlinjiga tomter! Idag är det nog bristen på sådan likformighet som tjuvar öga och sinne.

Organisationsmässigt har varje område en egen förening som är ansluten till Föreningen för Storstockholms Koloniträdgårdar (FSSK). Denna tillhör i sin tur Svenska Förbundet för Koloniträdgårdar och Fritidsbyar bildat redan 1921. Det internationella koloniträdgårdsförbundet heter Gröna Internationalen och är helt opolitiskt liksom ovan nämnda organisationer inom kolonirörelsen.

Stockholms kolonister har sedan 1918 haft Koloniträdgårdsrådet att vända sig till i svårare frågor. Rådet, som består av åtta ledamöter och fyra politiker, är

*Smygkontorisering av kolonistuga på 1940-talet
Foto G Löwendahl 1941, i SSM.*

Koloninöje omkring 1920; i stugan Asphyddan har man dukat kaffebordet. Foto i SSM.

underställt fastighetsnämnden och uttalar sig om bildandet av nya koloniområden, indragning av gamla föreningar, "att göra framställningar och vidtagna åtgärder, som kan anses gagneliga för rörelsens utveckling, m.m."

En nyligen framlagd utredning föreslog att Koloniträdgårdsrådet avskaffas men fastighetsnämnden beslöt att det skulle få bli kvar, dock utan politikerrepresentation.

I dagens läge, då "rörelser" är ute som begrepp, vacklar koloniförbundet på grund av ekonomiska problem. Bidragen till verksamheten har starkt begränsats. Detsamma gäller även för Föreningen för Stockholms Koloniträdgårdar vars anslag krympt åtskilligt. I ett vittrande organisationssystem står kolonisten snart ensam att föra sin talan.

Stockholm stad tar ut en låg arrendeavgift för marken och Fastighetskontoret och FSSK ger varje år ut en specialjord värderingslista för hur man ska prissätta stuga och lott vid försäljning. Man får inte sälja på öppna marknaden utan endast genom hembud till föreningen. Allt samverkar till att hålla priserna nere och förhindra "geschäft". Att skaffa sig kolonistuga i dag är fortfarande överkomligt för de flesta stockholmare.

I den patriarkaliska och egentligen bondesamhälleliga kolonirörelsen dröjde det ända till 1973 innan en kvinna valdes in i förbundsstyrelsen. Så sent som 1979 då tre kvinnor kom in var detta så sensationellt att det åstadkom tidningsrubriker! Flera av innerstadskoloniföreningarna har ännu ej haft kvinnlig ordförande. 1993 års kölista för sökande till kolonilott i Södra Årstalunden innehåller 102 kvinnliga och 34 manliga namn. Den kvinnliga dominansen tyder på en förändrad könsrollsfördelning.

Kolonirörelsen är sekelgammal. Har syftet och ändamålet med kolonier spelat ut sin roll efter 100 år? Från början var syftet med att anlägga koloniträdgårdar att se till att de mindre bemedlade fick ett friskare liv i naturen och tillskott till födan. Vilka behov styr i dag stockholmaren att söka sig till kolonilivet?

Ser man på de sökandes yrken på samma kölista så

dominerar journalister, konstnärer och tjänstemän. Endast fem är vad man kallar arbetare. Det sägs allmänt att det bara är rika som numera har koloni men bland de sökande finns ingen egentlig höginkomsttagare. Det som driver människor att söka sig till kolonilivet i dag är förmodligen en önskan att få vistas i den närbelägna naturen och växtligheten, att trots höga hyror och hotande arbetslöshet kunna kosta på sig en egen täppa att odla på och en stuga att dricka sin nubbe och sitt kaffe i. Och bättre friskvård än det ihärdiga trädgårdsarbetet kan man inte få.

Jag tror det ursprungliga syftet med anläggandet av koloniträdgårdar fortfarande gäller. Numer är det dock inte fråga om hungriga magar att mätta utan sinnenas hunger efter mänsklig småskalighet och fantasifull variationsrikedom i en "superbig" och modulbyggd värld.

Vi får hoppas att koloniträdgårdarna i innerstaden i och med att de blivit riksintressen inte anses ha blivit minnen över en tid som flytt och en idé som blivit förlegad, utan att de med oförminskad idealitet, fullt berättigande och oförtruten vitalitet kan fortleva in i nästa sekel.

Källor och litteratur

- Englund, G, Hallgren, S, *Koloniträdgårdar*.
Eriksdalslundens Koloniträdgårdsförening, *Jubileumsskrift* 1906-1986.
Fastighetskontoret, *Leve koloniträdgården*, 1985.
Fogelström, P A, *Tanto, en utmark*, 1978.
Föreningen Koloniträdgården i Stockholm, *Tioårsskrift* 1906-1916.
Jekell, A, Nilsson L, *Koloniträdgårdsverksamheten i Stockholms-trakten*, tvåbetygsuppsats, 1973.
Koloniföreningen Stora Hornsberg 25 år, 1929.
Koloniträdgårdsföreningen Tanto Mindre 70 år, 1919-1989.
Lagerqvist, L O, Nathorst-Böös, E, *Vad kostar det?*, 1985.
Tallerud, B, *Farsoter genom tiderna*, 1991.

Koloninöje 1983; på lott nr. 1 i Södra Årstalunden är det dukat till silfest. Foto Margareta Wickman 1983.